

Kulturförvaltningen

Kulturnämnden

Handläggare:
Sörås Stafflin Pia

Yttrande över detaljplan för Vaksala kyrkskola, Vaksala 3:1

Förslag till beslut

Kulturnämnden föreslås besluta

1. att till plan- och byggnadsnämnden avge upprättat yttrande avseende detaljplan för Vaksala kyrkskola, Vaksala 3:1

Sammanfattning

Kulturförvaltningens samlade bedömning till fortsatt arbete med planförslaget är att i första hand inhämta ytterligare utlåtande av antikvarisk-teknisk kompetens om den befintliga skolans byggnadstekniska status och möjligheter till renovering. Visar det sig att skolbyggnaden kan bevaras men inte kan nyttjas som förskola bör den bevaras och nyttjas på annat sätt. Om slutsatsen är att skolan inte kan bevaras bör planförslaget bearbetas genom samverkan med antikvarisk kompetens som konsekvensbedömer det befintliga förslaget och bistår med rekommendationer för att tillse att en ny byggnad blir så väl anpassad som möjligt för kulturmiljön vid Vaksala kyrka.

Ärendet

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för Vaksala kyrkskola i samrådsskede 20 mars – 1 maj 2020.

Detaljplanen syftar till att möjliggöra en förskola för åtta avdelningar inom området vid Vaksala kyrka, samt att ge dessa byggnader en utformning med hög arkitektonisk kvalitet och volymer som är anpassade till omgivningen. Förslaget till detaljplan ersätter den detaljplan som var på samråd under 2019. I den tidigare planen bevarades befintliga Vaksala kyrkskola från 1872/1912. Rivningslov hade avslagits 2018-12-19 med hänvisning till byggnadens stora kulturhistoriska och miljömässiga värde. Nya utredningar av skolbyggnadens byggnadstekniska skick har därefter föranlett en ny inriktning på planarbetet där rivning av skolbyggnaden medges. Kulturförvaltningen gör följande bedömning av planen avseende kulturarv som berörs.

Detaljplanen utgör i sin helhet del av ett riksintresseområde för kulturmiljövården, Vaksala C36, och utgör också en s k värdekärna i ett kommunalt kulturmiljöområde. Riksintresset motiveras dels av omfattande fornlämningsmiljöer, dels av ett välbevarat sockencentrum där planområdet är en del. Det är med avseende på det kulturarv som sockencentrum utgör som Kulturförvaltningen gör nedanstående bedömning och förslag till justering. Fornlämningsbilden påverkas inte av planförslaget

Sockencentrum i jordbruksbygd utgjordes från medeltiden och framåt vanligen av ett antal administrativa och sociala funktioner centrerade kring kyrkobyggnaden. Ofta förekommande funktioner var, framför allt från 1600-talet och framåt, prästgård, klockargård, skola, sockenstuga och sockenmagasin, så småningom lanthandel och ibland tingshus. Vaksala sockencentrum har till sin struktur och karaktär förblivit relativt oförändrat trots närheten till Uppsala. Tät bebyggelse har närmast sig det gamla sockencentrum, och motorvägen anlagts intill, vilken förvisso kan anses till del negativt för det kulturhistoriska värdet. Samtidigt förstärker närheten till den växande staden och siktlinjerna från motorvägen upplevelsevärdet av det bevarade sockencentrum i stadens kontext. Miljön, som har ett påtagligt tidsdjup med den låga bebyggelsen invid kyrkan med sin höga synliga spira, kan upplevas av många i närområdet och av förbipasserande. Bevarade fornlämningsmiljöer, åker och naturmark i en barriär mellan Sockencentrum/Kyrkbyn och omgivande Brillinge, Sala backe och Årsta förstärker intrycket av en ålderdomlig utspärad miljö och ett kulturarv med högt värde.

Kulturförvaltningen gjorde i underlag inför samrådet kring förra detaljplanen 2019 följande påpekanden om planens utredningar och skrivningar som berör kulturarvsaspekten:

Det antikvariska utlåtandet anger att det befintliga skolhuset är ”till stor del förvanskat” och endast har ett visst miljöskapande och samhällshistoriskt värde. En sådan bedömning kan ifrågasättas, eftersom byggnadens kulturhistoriska värde ska ses i ett perspektiv som poängterar dess kontext – ett ”landmärke” i sockencentrum med för betraktaren mycket tydliga drag av 1910-talets estetik – spröjsade fönster, liggande panel och plåttak. Att byggnaden i vissa detaljer förändrats genom åren torde vara av underordnad betydelse för det totala kulturhistoriska värdet. Det poängteras att byggnadens ”volym, fasader och plan är kvar sedan 1912” – således exakt det som möter betraktaren – och det som kommer att påverkas av planförslaget.

Bedömningen kvarstår, och kulturförvaltningen anser också att planförslaget ger vid handen att förlusten av den befintliga skolan är mindre än vad den verkligheten är. I det antikvariska utlåtandet anges också ett identitetsskapande värde, som inte tas upp som en faktor i planbeskrivningen:

Identitetsvärde: Vaksala kyrkskola är ett välbekant inslag i kyrkomiljön och en byggnad som kan betyda mycket för lokalsamhällets känsla av samhörighet, trygghet och identifikation med platsen. Eftersom det varit en skola som genom åren passerats av tusentals barn finns det många som kan se byggnaden som en del av sin egen utveckling och identitet.

I planförslaget beskrivs att utredningar gällande den befintliga skolbyggnadens byggnadstekniska skick visar att stommen är förbrukad, att det inte går att sanera byggnaden på ett arbetsmiljösäkert sätt, att ett gott inomhusklimat inte kan säkerställas och att sanering medför risk att byggnaden kollapsar.

Två av utredningarna utfördes av Relita industri och skadeservice 2017 respektive Kåver & Melin byggkonstruktion 2018. De kommenteras av Bjerking AB i den antikvarisk-teknisk bedömningen i det antikvariska utlåtande som låg till grund för det tidigare detaljplaneförslaget, där byggnaden skulle bevaras. I det antikvarisk-tekniska

bedömningen anges att utredarna från Kåver & Melin ”inte ordentligt satt sig in i husets byggnadshistoria”, att det faktum att takkonstruktionen inte bedöms klara dagens krav på snölast ”kan detsamma sägas om i stort sett alla äldre hus” och att det faktum att fuktskador förekommer i grunden ”inte behöver medföra att hela grunden måste bytas ut mot betongplatta”. Vidare föreslås alternativa åtgärder för att komma tillrätta med fuktproblem.

Därefter har ytterligare tre underlag av Kåver och Melin tillkommit – ett utlåtande om befintlig stomme och klimatskal, ett preliminärt åtgärdsprogram samt ett utlåtande om allvarliga arbetsmiljörisker vid sanering och renovering. Underlagen visar på allvarliga brister samt risker och omfattande kostnader vid ett försök att bevara skolbyggnaden.

Slutsatserna i dessa underlag har föranlett omprövning av rivningslov.

Kulturförvaltningen konstaterar att de resultat som framkommit i utredningarna av Kåver och Melin är allvarliga och talar för en rivning av skolbyggnaden. Med tanke på de kommentarer som Bjerking AB framfört i relation till de första två utredningarna vore det dock önskvärt med ett utlåtande av antikvarisk-teknisk kompetens även i relation till de tre senaste underlagen.

Rivning av befintliga Vaksala kyrkskola vore en förlust för den riksintressanta kulturmiljön vid Vaksala kyrka, och på ett lokalt plan en förlust i samhällshistoriskt och miljöskapande värde samt identitetsvärde. Förlusten är av sådan dignitet att det bör övervägas om det kan anses motiverat att ta in ytterligare utlåtanden om skolbyggnadens tekniska status, samt vidare undersöka om den kan räddas.

I planförslagets reglering av nyttillkommande bebyggelse betonas landskapsbildens värde och att den nya kyrkskolan ska uppföras med stor hänsyn till områdets höga kulturmiljövärde. De nya förskolebyggnaderna regleras så att placering och riktning motsvarar den befintliga skolbyggnaden. Illustrationsplan och skiss samt färgsättning tycks dock inte ha framtagits med stöd av antikvarisk kompetens, vilket hade varit önskvärt med tanke på den riksintressanta kulturmiljön. Två sammankopplade byggnadskroppar kommer att avvika från den befintliga skolans närmast monumentala uttryck i landskapsbilden. Det anges inte på vilka grunder en röd kulör på de nya skolbyggnaderna är reglerad i planen. Kulturförvaltningen anser att en ny byggnad bör ha ett samtida arkitektoniskt uttryck och att pastisch måste undvikas, men det är av yttersta vikt att alla gestaltungsaspekter beaktas nogsamt i relation till kulturmiljön.

Sammanfattningsvis leder kulturförvaltningens samlade bedömning ur kulturarvsperspektiv till följande förslag till fortsatt arbete med planförslaget:

- I första hand anser kulturförvaltningen att plan- och byggnadsnämnden bör överväga inhämtande av ytterligare utlåtande av antikvarisk-teknisk kompetens om den befintliga skolans byggnadstekniska status, och möjligheter till renovering.
- Om slutsatsen är att skolbyggnaden kan bevaras men inte kan nyttjas som förskola bör den bevaras och nyttjas på annat sätt.
- Om slutsatsen är att skolan inte kan bevaras över huvud taget bör planförslaget bearbetas genom samverkan med antikvarisk kompetens som konsekvensbedömer det befintliga förslaget och bistår med rekommendationer för att tillse att en ny byggnad blir så väl anpassad som möjligt för kulturmiljön vid Vaksala kyrka.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse 2020-04-14

Bilaga Samrådsyttrande – detaljplan för Vaksala kyrkskola, Vaksala 3:1

Planhandlingar finns att hämta på:

<https://bygg.uppsala.se/samhallsbyggnad-utveckling/detaljplanering/detaljplaner-oppna-for-synpunkter/>

Kulturförvaltningen

Sten Bernhardsson
Direktör, chef för kulturförvaltningen

Kulturnämnden

Plan- och byggnadsnämnden

Handläggare:
Sörås Stafflin Pia

Samrådsyttrande - detaljplan för Vaksala kyrkskola, Vaksala 3:1 (PBN 2017-002094)

Sammanfattning

Kulturnämnden har tagit del av rubricerade planförslag och vill utifrån en samlad bedömning ur kulturarvsperspektiv till följande förslag till justeringar av planförslaget:

- I första hand anser kulturförvaltningen att plan- och byggnadsnämnden bör överväga inhämtande av ytterligare utlåtande av antikvarisk-teknisk kompetens om den befintliga skolans byggnadstekniska status, och möjligheter till renovering.
- Om slutsatsen är att skolbyggnaden kan bevaras men inte kan nyttjas som förskola bör den bevaras och nyttjas på annat sätt.
- Om slutsatsen är att skolan inte kan bevaras över huvud taget bör planförslaget bearbetas genom samverkan med antikvarisk kompetens som konsekvensbedömer det befintliga förslaget och bistår med rekommendationer för att tillse att en ny byggnad blir så väl anpassad som möjligt för kulturmiljön vid Vaksala kyrka.

Bakgrund

Kulturnämnden gör följande bedömning av planen avseende kulturarv som berörs.

Detaljplanen utgör i sin helhet del av ett riksintresseområde för kulturmiljövården, Vaksala C36, och utgör också en sk värdekärna i ett kommunalt kulturmiljöområde. Riksintresset motiveras dels av omfattande fornlämningsmiljöer, dels av ett välbevarat sockencentrum där planområdet är en del. Det är med avseende på det kulturarv som sockencentrum utgör som kulturnämnden gör nedanstående bedömning och förslag till justering. Fornlämningsbilden påverkas inte av planförslaget.

Sockencentrum i jordbruksbygd utgjordes från medeltiden och framåt vanligen av ett antal administrativa och sociala funktioner centrerade kring kyrkobyggnaden. Ofta

förekommande funktioner var, framför allt från 1600-talet och framåt, prästgård, klockargård, skola, sockenstuga och sockenmagasin, så småningom lanthandel och ibland tingshus. Vaksala sockencentrum har till sin struktur och karaktär förblivit relativt oförändrat trots närheten till Uppsala. Tät bebyggelse har närmast sig det gamla sockencentrum, och motorvägen anlagts intill, vilken förvisso kan anses till del negativt för det kulturhistoriska värdet. Samtidigt förstärker närheten till den växande staden och siktlinjerna från motorvägen upplevelsevärdet av det bevarade sockencentrum i stadens kontext. Miljön, som har ett påtagligt tidsdjup med den låga bebyggelsen invid kyrkan med sin höga synliga spira, kan upplevas av många i närområdet och av förbipasserande. Bevarade fornlämningsmiljöer, åker och naturmark i en barriär mellan Sockencentrum/Kyrkbyn och omgivande Brillinge, Sala backe och Årsta förstärker intrycket av en ålderdomlig utsparat miljö och ett kulturarv med högt värde.

Kulturnämnden gjorde i underlag inför samrådet kring förra detaljplanen 2019 följande påpekanden om planens utredningar och skrivningar som berör kulturarvsaspekten:

Det antikvariska utlåtandet anger att det befintliga skolhuset är ”till stor del förvanskat” och endast har ett visst miljöskapande och samhällshistoriskt värde. En sådan bedömning kan ifrågasättas, eftersom byggnadens kulturhistoriska värde ska ses i ett perspektiv som poängterar dess kontext – ett ”landmärke” i sockencentrum med för betraktaren mycket tydliga drag av 1910-talets estetik – spröjsade fönster, liggande panel och plåttak. Att byggnaden i vissa detaljer förändrats genom åren torde vara av underordnad betydelse för det totala kulturhistoriska värdet. Det poängteras att byggnadens ”volym, fasader och plan är kvar sedan 1912” – således exakt det som möter betraktaren – och det som kommer att påverkas av planförslaget.

Bedömningen kvarstår, och kulturförvaltningen anser också att planförslaget ger vid handen att förlusten av den befintliga skolan är mindre än vad den verkligen är. I det antikvariska utlåtandet anges också ett identitetsskapande värde, som inte tas upp som en faktor i planbeskrivningen:

Identitetsvärde: Vaksala kyrkskola är ett välbekant inslag i kyrkomiljön och en byggnad som kan betyda mycket för lokalsamhällets känsla av samhörighet, trygghet och identifikation med platsen. Eftersom det varit en skola som genom åren passerats av tusentals barn finns det många som kan se byggnaden som en del av sin egen utveckling och identitet.

I planförslaget beskrivs att utredningar gällande den befintliga skolbyggnadens byggnadstekniska skick visar att stommen är förbrukad, att det inte går att sanera byggnaden på ett arbetsmiljösäkert sätt, att ett gott inomhusklimat inte kan säkerställas och att sanering medför risk att byggnaden kollapsar.

Två av utredningarna utfördes av Relita industri och skadeservice 2017 respektive Kåver & Melin byggkonstruktion 2018. De kommenteras av Bjerking AB i den antikvarisk-teknisk bedömningen i det antikvariska utlåtande som låg till grund för det tidigare detaljplaneförslaget, där byggnaden skulle bevaras. I det antikvarisk-tekniska bedömningen anges att utredarna från Kåver & Melin ”inte ordentligt satt sig in i husets byggnadshistoria”, att det faktum att takkonstruktionen inte bedöms klara dagens krav på snölast ”kan detsamma sägas om i stort sett alla äldre hus” och att det faktum att fuktskador förekommer i grunden ”inte behöver medföra att hela grunden måste bytas ut mot betongplatta”. Vidare föreslås alternativa åtgärder för att komma tillrätta med fuktproblem.

Därefter har ytterligare tre underlag av Kåver och Melin tillkommit – ett utlåtande om befintlig stomme och klimatskal, ett preliminärt åtgärdsprogram samt ett utlåtande om allvarliga arbetsmiljörisker vid sanering och renovering. Underlagen visar på

allvarliga brister samt risker och omfattande kostnader vid ett försök att bevara skolbyggnaden.

Slutsatserna i dessa underlag har föranlett omprövning av rivningslov.

Kulturnämnden konstaterar att de resultat som framkommit i utredningarna av Kåver och Melin är allvarliga och talar för en rivning av skolbyggnaden. Med tanke på de kommentarer som Bjerking AB framfört i relation till de första två utredningarna vore det dock önskvärt med ett utlåtande av antikvarisk-teknisk kompetens även i relation till de tre senaste underlagen.

Rivning av befintliga Vaksala kyrkskola vore en förlust för den riksintressanta kulturmiljön vid Vaksala kyrka, och på ett lokalt plan en förlust i samhällshistoriskt och miljöskapande värde samt identitetsvärde. Förlusten är av sådan dignitet att det bör övervägas om det kan anses motiverat att ta in ytterligare utlåtanden om skolbyggnadens tekniska status, samt vidare undersöka om den kan räddas.

I planförslagets reglering av nytillkommande bebyggelse betonas landskapsbildens värde och att den nya kyrkskolan ska uppföras med stor hänsyn till områdets höga kulturmiljövärde. De nya förskolebyggnaderna regleras så att placering och riktning motsvarar den befintliga skolbyggnaden. Illustrationsplan och skiss samt färgsättning tycks dock inte ha framtagits med stöd av antikvarisk kompetens, vilket hade varit önskvärt med tanke på den riksintressanta kulturmiljön. Två sammankopplade byggnadskroppar kommer att avvika från den befintliga skolans närmast monumentala uttryck i landskapsbilden. Det anges inte på vilka grunder en röd kulör på de nya skolbyggnaderna är reglerad i planen. Kulturnämnden anser att en ny byggnad bör ha ett samtida arkitektoniskt uttryck och att pastisch måste undvikas, men det är av yttersta vikt att alla gestaltungsaspekter beaktas nogsamt i relation till kulturmiljön.

Kulturnämnden

Linda Eskilsson

Ordförande

Samuel Lundström

Nämndsekreterare